

Огляд методів соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю

Оверчук В.А.

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Донецького національного університету ім. Василя Стуса

Стаття присвячена проблемі соціальної та економічної інтеграції осіб з інвалідністю. Особлива увага приділяється проблемі трудової (ре-)інтеграції цих осіб. Автор проводить аналіз факторів, що перешкоджають інтеграції, на основі цього аналізу робить огляд діючих в Україні та за кордоном методів інтеграції з погляду їх відповідності наявним потребам осіб з інвалідністю та з урахуванням переваг та недоліків порівняно з іншими методами. Запропонована систематизація цих методів, окреслені основні напрями подальших досліджень цієї проблеми.

Ключові слова: особа з інвалідністю, працевлаштування, соціальна інтеграція.

Оверчук В.А. ОБЗОР МЕТОДОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ

Статья посвящена проблеме социальной и экономической интеграции лиц с инвалидностью. Особое внимание уделяется проблеме трудовой (ре-)интеграции этих лиц. Автор проводит анализ факторов, препятствующих интеграции, на основе этого анализа проводит обзор действующих в Украине и за рубежом методов интеграции с точки зрения их соответствия существующим потребностям лиц с инвалидностью и с учетом преимуществ и недостатков по сравнению с другими методами. Предложена систематизация этих методов, очерчены основные направления дальнейших исследований этой проблемы.

Ключевые слова: лицо с инвалидностью, трудоустройство, социальная интеграция.

Overchuk V.A. AN OVERVIEW OF THE METHODS OF SOCIO-ECONOMIC INTEGRATION OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS

The article is devoted to the problem of social and economic integration of people with disabilities. A special attention is paid to the problem of labour (re-)integration. The author analyzes the factors that hinder the social and labor integration of people with special needs. On the basis of this analysis, the author reviews the integration methods in Ukraine and abroad in terms of their compliance with existing needs of people with disabilities, advantages and disadvantages in comparison with other methods. In addition, the author systematized these methods and outlined the main directions of further research of this problem.

Keywords: person with disability, employment, social integration.

Постановка проблеми. Активне соціальне життя, яке включає роботу, відпочинок, спілкування з сім'єю та друзями, для багатьох людей є настільки звичним, що не всі навіть усвідомлюють цінність того, що мають. Водночас серед нас живуть люди, для яких кожний із цих елементів повсякдення є надзвичайно важливим, оскільки вони позбавлені повністю або частково таких, здавалося б, звичайних видів діяльності. Йдеться про людей з інвалідністю, які не завжди можуть знайти своє місце в нашому суспільстві через те, що досить часто мають обмежений доступ до навчання, ринку праці, спілкування з іншими людьми та достойного відпочинку.

Незважаючи на високий рівень розвитку сучасного суспільства розвинутих країн світу, проблема соціальної та економічної інтегра-

ції осіб з інвалідністю є актуальною і сьогодні. Нові дослідження вказують на те, що навіть за досягнутих покращень більшість таких людей залишаються соціально вразливою групою населення, не мають повноцінного соціального життя та підлягають дискримінації і стигматизації з боку суспільства [1, 7, 8]. При цьому ця проблема та її причини на практиці є набагато складнішими і не обмежуються лише фізичними перешкодами, такими як, наприклад, відсутність пандусів.

Особи з інвалідністю відносяться до різних груп за рівнем складності їх фізичного чи психо-фізичного стану, проживають в різних за рівнем розвитку населених пунктах, мають різний соціальний статус. Крім цього, велике значення має рівень розвитку суспільної свідомості щодо місця, ролі та прав осіб з інва-

лідністю. Ці всі фактори впливають на рівень соціально-економічної активності цих людей та рівень складності методів, які мають використовуватися для інтеграції чи реінтеграції осіб з інвалідністю в суспільне життя.

На жаль, в Україні вивчення проблем осіб з інвалідністю, факторів, що перешкоджають їх (ре-)інтеграції та реалізація ефективних заходів, спрямованих на покращення життя цих осіб, залишає бажати кращого. Водночас сучасні процеси євроінтеграції змушують Україну переглянути діючі підходи й наявні можливості покращення ситуації щодо соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю. З огляду на це актуальним є огляд та аналіз наявних практик в Україні та за кордоном з погляду їх відповідності вимогам сьогодення та їх переваг та недоліків порівняно з іншими методами.

Огляд літератури. Проблема інтеграції осіб з інвалідністю в суспільне життя є протягом усього часу існування людства. Водночас, незважаючи на гостроту питання, ні для кого не буде секретом те, що рівень вирішення цієї проблеми залишається низьким навіть у розвинутих країнах світу незалежно від того, яка методика розрахунку цього рівня використовується. Тому не дивно, що багато письменників, політиків і вчених продовжують звертати на це увагу в своїх працях та промовах.

Ретельне ознайомлення з низкою досліджень демонструє багатогранність проблеми соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю. П. Алпатова і Т. Зуб [6] вивчали труднощі, з якими стикається особа з інвалідністю в міському середовищі, з погляду соціології. Цікаво, що навіть через 10 років більшість із проблем, проаналізованих дослідницями, залишилися актуальними, причому не лише для міського середовища [8]. Так, гострою проблемою, яка отримує все більше уваги з боку суспільства, є проблема дискримінації і стигматизації [1, 7, 8], труднощі з отриманням освіти, отриманням доступу до вільного ринку праці тощо. Водночас, як демонструють вітчизняні та зарубіжні дослідження, всі ці проблеми потребують додаткового аналізу з погляду наявних способів її вирішення, їх систематизації та пошуку нових рішень.

Мета статті. У статті розглядаються основні бар'єри інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство. Враховуючи особливості кожного бар'єру, аналізуються наявні в українській та міжнародній практиці методи, що дають змогу подолати ці бар'єри. Особлива увага приділяється підходам до працевлаштування осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу.

Бар'єри на шляху повноцінної соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю. Перш ніж розглядати методи соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю, необхідним є глибинний аналіз основних причин проблеми. У науковій літературі окремі автори виділяють дві основні групи бар'єрів, які перешкоджають особам з інвалідністю мати повноцінне соціальне життя, включаючи професійну реалізацію: фізичні бар'єри та психологічні. Зазвичай найбільша увага прикута до першої групи бар'єрів, які безпосередньо пов'язані з фізичними обмеженнями, які має особа з інвалідністю. Так, якщо людина користується візком, то вона має потребу в інфраструктурі, прилаштованій для таких людей, або певних транспортних засобах і спеціальному обладнанні для того, щоб добратися до роботи та виконувати свою роботу на робочому місці. Те саме стосується і людей з вадами зору, слуху, мови тощо.

Водночас не менш важливими бар'єрами є психологічні. Джерелом цих бар'єрів можуть бути і самі особи з інвалідністю, і всі інші люди. По-перше, сама особа з інвалідністю може прагнути більш ізольованого від суспільства життя, може зневіритися в собі і відмовлятися від можливості реалізувати себе в соціумі. По-друге, залишається поширеним явищем небажання інших людей приймати осіб з інвалідністю в своє оточення. Причому тут причини можуть бути різні: побоювання, що особа з інвалідністю буде менше або менш якісно працювати, ніж інші; побоювання, що фізичне обмеження особи з інвалідністю може відштовхувати інших осіб, які співпрацюють з підприємством; небажання мати в своєму оточенні будь-кого, хто має певні фізичні відмінності; а також небажання витратити ресурси на матеріальне забезпечення належних умов праці для особи з інвалідністю [6].

Погоджуємося з тим, що поділ лише на дві групи не дозволяє повною мірою зрозуміти навіні бар'єри соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю. Тому деякі науковці в окрему групу бар'єрів виділяють комунікаційні [6], які, до речі, тісно пов'язані як із фізичними, так і з психологічними бар'єрами. При цьому можна виділити три різновиди комунікаційних бар'єрів. По-перше, цей бар'єр може існувати як фізичний прояв захворювання, наприклад, у разі, коли людина має обмежену рухову активність. По-друге, досить часто трапляються ситуації, коли особа з інвалідністю замикається у вузькому колі людей, серед

яких в основному члени її родини та деякі інші особи з інвалідністю [6]. Причиною такого способу життя можуть бути обмеження рухової активності й одночасна відсутність відповідної інфраструктури, що робить людину свого роду в'язнем власного помешкання. По-третє, особа з інвалідністю може мати негативний досвід спілкування з так званими «нормальними» людьми через дискримінацію, зневажливе ставлення, нерозуміння, образи [6, 7].

Дійсно, проблема дискримінації та стигматизації осіб з інвалідністю залишається гострою як в Україні [8], так і в інших країнах світу [1]. При цьому очевидним є те, що формальна заборона дискримінації на державному рівні не усуває цю проблему повністю. Особливо болючим це питання є для тих осіб з інвалідністю, які прагнуть повноцінного трудового життя і професійної реалізації. Дискримінація може проявлятися у різних формах під час прийому на роботу – відмова в роботі, пропозиція роботи нижчого кваліфікаційного рівня, пропозиція гірших умов оплати праці. Також у процесі трудової діяльності дискримінація щодо особи з інвалідністю може проявлятися у щоденному ставленні до цієї особи, блокуванні можливостей просування по кар'єрі без об'єктивних причин, ігноруванні успіхів цієї людини та її вкладу в спільну діяльність.

Ще однією групою бар'єрів є освітньо-інформаційні. Так, не в кожній місцевості особи з інвалідністю мають змогу отримати повноцінну консультаційну допомогу щодо служб та організацій, які їм можуть допомогти, а також щодо можливостей на ринку праці [8]. Що стосується освіти, то багато навчальних закладів України все ще не адаптовані до того, що серед їх студентів можуть бути особи з інвалідністю.

Сукупність вище розглянутих бар'єрів може призвести ще до однієї проблеми. Деякі групи осіб з інвалідністю мають роботу на спеціалізованих підприємствах, наприклад, на підприємствах УТОС, але при цьому не мають виходу на відкритий ринок праці [6, 8, 11]. Для одних осіб з інвалідністю вихід на відкритий ринок праці є дуже складним через фізичні причини, тоді як інші особи з інвалідністю мають менші обмеження і можуть достойно конкурувати зі звичайними кандидатами на роботу в неспеціалізованих підприємствах. Проте їм перешкоджають психологічні бар'єри або брак освіти чи інформації.

Підходи та методи усунення або зменшення бар'єрів. Одним з найперших підходів до повноцінної інтеграції осіб з інвалід-

ністю є їх фізична реабілітація й адаптація. Так, важливою є адаптація до потреб осіб з інвалідністю їх житла, місць реабілітації та шляхів пересування [10]. Також необхідним є розумне пристосування робочих місць, трудових операцій, інструментів, обладнання і організації праці, щоб полегшити професійне навчання і працевлаштування цих людей [10].

Велике значення у виборі підходу до інтеграції осіб з інвалідністю на ринку праці має значення вид захворювання або фізичного обмеження, яке має особа. Зрозуміло, що людина, яка має вади зору, і людина, яка має гарний зір, але пересувається на візку, будуть мати дещо різний вибір професій на ринку праці. При цьому й облаштування робочого місця вимагатиме різних підходів. Тому покращення інфраструктури території проживання та частого перебування осіб з інвалідністю має відбуватися відповідно до потреб осіб з інвалідністю з різними видами захворювань: для осіб з вадами зору тактильні маркери, звукові сигнали; для осіб із вадами слуху – спеціальні візуальні знаки; для осіб з обмеженнями рухової активності – пандуси, поруччя, широкі двері та проходи, низьке розташування кнопок у ліфтах, на світлофорах та інших важливих місцях, наявність спеціально облаштованих громадських туалетів, прибирання шляхів пересування осіб на візках від сміття та можливих інших бар'єрів.

Окрему увагу дотриманню сучасних норм і стандартів необхідно приділяти під час розбудови нової інфраструктури, зокрема, під час будівництва нових будівель, особливо будівель навчальних закладів, державних установ, соціальних служб. Так само розроблення нових моделей транспортних засобів та закупівлю цих транспортних засобів для мереж громадського транспорту необхідно проводити з урахуванням потреб осіб з інвалідністю.

Нарешті, не менш важливою є доступність спеціального обладнання та устаткування для осіб з інвалідністю, їхніх сімей, підприємств та організацій, де працюють або планують працювати особи з інвалідністю. По-перше, усі зацікавлені особи повинні мати доступ до інформації про те, де можна отримати або придбати необхідне обладнання або устаткування. По-друге, важливим є використання фіскальних інструментів, зокрема, звільнення від внутрішніх податків або будь-яких інших внутрішніх зборів, якими обкладаються під час імпорту або згодом окремі товари, навчальні матеріали та устаткування, необхідні для осіб з інвалідністю.

Для подолання інформаційних бар'єрів важливо організувати роботу соціальних служб, служб із працевлаштування, медичних закладів та інших служб і організацій таким чином, щоб кожна особа з інвалідністю та члени їх сімей отримували повну інформацію про свої права, можливості навчання, реабілітації та працевлаштування. Необхідною є активна співпраця з традиційними та онлайн ЗМІ для систематичного поширення важливої для осіб з інвалідністю інформації.

Іншою групою методів подолання комунікаційних та інформаційних бар'єрів є використання нових технологій. Сьогодні сучасні інформаційні технології дозволяють розширити коло спілкування через Інтернет, зокрема, через соціальні мережі, форуми та засоби дистанційного спілкування. Тому одним із методів прискорення соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю є забезпечення певних груп таких людей доступом до Інтернету. Спілкування через Інтернет може мати для певних категорій осіб з інвалідністю низку переваг: немає потреби кудись йти чи їхати, долаючи недосконалість інфраструктури; інші люди, з якими спілкується особа з інвалідністю, можуть при бажанні взагалі не бачити цю особу, а відповідно, і не знати про те, що вони спілкуються з особою, яка має певні фізичні особливості.

Водночас цей спосіб спілкування не позбавлений певних недоліків. Так, для деяких осіб, які мають обмеження рухової діяльності, необхідним може бути оснащення додатковими технічними засобами для того, щоб особа з інвалідністю могла самостійно використовувати нові технології (спеціальна мишка, клавіатура, засоби запису та відтворення звуку тощо). Деяким особам, особливо старшого віку, може бути важко засвоювати нові технології і для таких осіб потрібне додаткове навчання. Це особливо актуально для осіб з інвалідністю старшого віку та тих, що не можуть самостійно користуватися звичайним комп'ютером через певні обмеження рухової активності. Більше того, спілкування через Інтернет не може замінити традиційне спілкування, а тим більше не може бути єдиним рішенням проблеми соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю. Тому необхідним залишається усунення інших фізичних і психологічних перешкод для мобільності таких людей і більш повноцінного спілкування з іншими членами суспільства.

Крім Інтернету, для подолання комунікаційних бар'єрів можуть використовуватися й інші

технології. Так, Ю. Політис, Н. Робб, А. Яккунді та інші описують у своїй роботі декілька прикладів, коли до розроблення комп'ютерних ігор для осіб з розладами аутичного спектру та певними психічними розладами (інтелектуальними розладами) залучалися саме особи з такими розладами [5]. Кожний з описаних авторами проектів розроблення і використання спеціалізованих комп'ютерних ігор мав на меті покращити навички читання, комунікації та соціалізації у осіб з інвалідністю.

Такий спосіб вирішення проблеми розвитку комунікаційних навичок для України з її потенціалом в ІТ-сфері є досить реальним і може доповнювати інші методи, які використовуються сьогодні спеціалістами соціальних і медичних установ. Водночас, як зазначають автори дослідження, необхідним залишається продовження вивчення ефективності таких комп'ютерних ігор для різних груп осіб з інвалідністю і на вдосконалення цих ігор на основі отриманих результатів досліджень.

Для усунення проблеми дискримінації та стигматизації науковці пропонують працювати за двома напрямками: проводити заходи з тими, кого стигматизують і дискримінують, і з тими, хто стигматизує та дискримінує, що потребує різних методів вирішення проблеми [1]. Робота з особами з інвалідністю має допомогти цим людям зайняти активну життєву позицію, і це все потрібно підтримувати відповідними реабілітаційними, навчальними, консультаційними заходами та облаштуванням інфраструктури. В свою чергу, робота з іншими людьми повинна бути спрямована на розвиток свідомого бачення проблем осіб з інвалідністю, розуміння і толерантності.

Для подолання проблеми дискримінації варто звернути увагу на рекомендації, як Міжнародна організація праці надала понад 30 років назад [10]:

1. Забезпечення інвалідам можливості отримувати та зберігати підхожу для них роботу, яка, за можливості, відповідає їх персональному вибору, і просуватися по службі. Реалізація цієї рекомендації, з одного боку, може дійсно сприяти швидшій повноцінній соціально-економічній інтеграції осіб з інвалідністю. З іншого боку, для цього потрібна скоординована робота соціальних служб, служб зайнятості, відповідний контроль, а також робота з громадськістю та підприємствами.

2. Використовувати й пристосовувати для інвалідів наявні для працівників загалом служби професійної орієнтації, професійної підготовки, працевлаштування, зайнятості і

пов'язані з ними служби. Для реалізації цієї рекомендації важливим є постійне навчання та підвищення кваліфікації персоналу соціальних служб та державних установ, які працюють з особами з інвалідністю.

3. Проводити заходи щодо сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю, які відповідають нормам зайнятості та заробітної платні, що застосовуються до працівників загалом. Для реалізації цієї рекомендації важливим є моніторинг оплати праці в регіоні, галузі та на окремих підприємствах, в тому числі окремий моніторинг для осіб з інвалідністю та інших осіб. Це дасть змогу виявити наявні та попередити появу нових випадків дискримінації.

4. Проводити заходи для попередження потенційної можливості експлуатації в межах професійного навчання та на спеціалізованих підприємствах і сприяння переходу на вільний ринок праці осіб з інвалідністю.

5. Сприяння створенню і розвитку кооперативів осіб з інвалідністю, в яких, якщо це доцільно, можуть брати участь інші особи. Це дасть можливість особам з інвалідністю самостійно управляти новоствореною організацією, визначати порядок її роботи, умови праці відповідно до потреб і можливостей осіб з інвалідністю.

6. Проводити заходи, спрямовані на подолання упередженості, дезінформації та несприятливого ставлення до працевлаштування інвалідів та до їх соціальної інтеграції або реінтеграції. З цією метою необхідно проводити постійні інформаційні кампанії серед населення, організувати навчання працівників соціальних служб, робити інформаційні зустрічі з представниками підприємств, висвітлювати проблеми осіб з інвалідністю, зокрема проблему дискримінації та стигматизації, на конференціях, семінарах та круглих столах.

Роботодавці часто сприймають особу з інвалідністю як менш продуктивну і навіть збиткову [6, 8]. Проте, як слушно підмічають Крузе і Щур [2], зміни можуть відбуватися не лише у фізичному стані людини, як, наприклад, погіршення чи покращення стану здоров'я при різних хворобах, але і в суспільстві загалом. Змінюються умови праці. Нові технології дають змогу звести до нуля різницю між особою з інвалідністю та звичайним працівником. Яскравим прикладом тут є сфера комп'ютерних технологій, де особа на візку взагалі за продуктивністю праці може нічим не відрізнятись від тих, хто буде сидіти поруч на стільці. Тому важливо про-

вести вивчення ринку праці, нових тенденцій, змін та проводити відповідну просвітницьку і роз'яснювальну роботу.

Далі, для зниження рівня упередженого ставлення до осіб з інвалідністю та одночасного зменшення фінансового навантаження на працедавців, можуть реалізовуватися такі заходи [10]:

1. Фінансове стимулювання роботодавців для заохочення їхньої діяльності щодо організації професійного навчання і наступного працевлаштування осіб з інвалідністю. Таке стимулювання дозволяє не тільки зменшити чисельність безробітних, але й розширити ринок праці для осіб з інвалідністю від вузькоспеціалізованих підприємств до будь-яких інших, де можуть працювати всі інші люди.

2. Заохочення поширення інформації про приклади фактичної й успішної трудової інтеграції осіб з інвалідністю. Це дозволить іншим особам з інвалідністю налаштуватися оптимістично на пошук роботи і професійний ріст, громадськості – бачити реальний вклад таких людей в економіку регіону, а підприємствам – зменшити упереджене ставлення і сприймати осіб з інвалідністю не як соціальний тягар, а як соціальний та трудовий капітал.

Одним із напрямів роботи щодо соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю є надання цим людям підтримки і допомоги для самозайнятості. Хоча самозайнятість і має багато переваг, в науковій літературі проблема, так би мовити, традиційного працевлаштування на підприємство чи організацію отримала більше уваги, ніж проблема того, як мотивувати особу з інвалідністю до відкриття власної справи. Водночас, результати дослідження, проведеного 10 років тому [4], показали, що особи з інвалідністю демонстрували більшу зацікавленість у відкритті власної справи, аніж інші особи без такого статусу. Власна справа дає змогу особі з інвалідністю займатися тим, що відповідає її інтересам і здібностям. Самозайнятість як спосіб інтеграції в суспільне життя є одним із тих методів, які дозволяють не просто обійти стороною проблему дискримінації під час прийому на роботу, а взагалі забути про залежність від рішення іншої особи і мати повноцінну професійну й особисту реалізацію. Тому доцільними є розроблення та реалізація спеціальних програм, у межах яких надаватиметься допомога у створенні і розвитку особами з інвалідністю малих підприємств та кооперативів.

Окремо увагу необхідно приділити проблемі соціально-економічної інтеграції осіб з

інвалідністю в сільській місцевості. З одного боку, проблеми цих людей подібні до проблем осіб з інвалідністю, що проживають в містах. З іншого боку, сільська місцевість в Україні і сьогодні суттєво відстає в розвитку від міст. Немає необхідної інфраструктури, часом навіть для здорових людей, не говорячи вже про осіб з інвалідністю. Бездоріжжя, відсутність газового опалення, водопостачання, стабільного транспортного сполучення досить часто є тими причинами, з яких особи з інвалідністю не можуть вийти за межі власного подвір'я, а часом і будинку.

В таких місцевостях доцільним є створення пересувних служб, що опікуються проблемами осіб з інвалідністю. Крім цього, як рекомендує МОП, уряд може надавати фінансову та матеріальну допомогу для створення у сільських місцевостях кооперативів та інших об'єднань для осіб з інвалідністю, де ці люди могли б керувати цим утворенням та самостійно займатися певною професійною діяльністю [10].

Як вже обговорювалося вище, багато осіб з інвалідністю мають обмежений доступ до загального ринку праці і не знають, як можна розширити свої можливості і вийти за межі спеціалізованих підприємств. Соціальні служби можуть надавати таких особам консультації щодо можливостей працевлаштування на неспеціалізованих підприємствах. Урядом можуть передбачатися спеціальні субсидії для тих підприємств, які створюватимуть або адаптуватимуть робочі місця для осіб з інвалідністю і будуть приймати на роботу осіб зі спеціалізованих підприємств.

Однією з проблем, з якою стикаються державні установи та організації під час реалізації заходів із соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю, є нестача фінансових та матеріальних ресурсів, а часом і невідповідність знань працівників потребам сьогодення. Тому важливими є розвиток та підтримка сектору неприбуткових і неурядових організацій, метою яких є допомога особам з інвалідністю. Такі організації можуть бути більш швидкими і гнучкими у пошуку необхідних ресурсів та в залученні громадськості до реалізації окремих заходів.

Загалом важливо, щоб на державному, регіональному, місцевому рівнях реалізовувалися комплексні програми соціально-економічної (ре-)інтеграції осіб з інвалідністю. Такий підхід передбачає професійний системний погляд на вирішення проблеми, залучення до роботи різних установ та організацій,

налагодження їх координованих дій, проведення моніторингу реалізації програми та кінцевого аналізу та оцінки проведених заходів з погляду їх результативності та ефективності. Більше того, такі програми доцільно узгоджувати зі стратегіями соціально-економічного розвитку територій, що дозволить обґрунтовано спланувати бюджет та іншу матеріальну допомогу на реалізацію окремих заходів і таким чином знизити економічні та фінансові ризики реалізації програми.

Одним із важливих заходів у середньотривалій перспективі є проведення наукових досліджень різної тематики, спрямованих на вивчення проблем осіб з інвалідністю, ефективності та результативності окремих заходів їх (ре-)інтеграції, поведінки суспільства та окремих груп населення по щодо осіб з інвалідністю, можливостей участі окремих груп осіб з інвалідністю в таких видах трудової діяльності, які раніше були для них недоступні. Звісно, що такі дослідження проводяться, але, на жаль, в Україні не вистачає фінансових та матеріальних ресурсів для проведення комплексних, часом довготривалих, досліджень високої якості.

Класифікація методів соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю. Огляд та аналіз наявних методів соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю дозволяє запропонувати класифікацію цих методів за декількома класифікаційними ознаками:

1. За масштабом або рівнем впровадження (на рівні держави, регіону, окремого населеного пункту чи території або групи підприємств, окремої організації чи підприємства).
2. За рівнем охоплення осіб з інвалідністю (масове охоплення, вибіркове (залежно від типу особливої потреби, території проживання тощо)).
3. За спеціалізацією – психологічні, медичні, соціально-політичні, інженерно-інфраструктурні, інформаційно-технологічні, наукові тощо.
4. За напрямом/соціальним об'єктом впливу – вплив на осіб з інвалідністю, вплив на суспільство загалом, вплив на роботодавців.
5. За суб'єктом впливу (державна, підприємство, організація, окрема особа).
6. За матеріальною природою (матеріальні/нематеріальні).
7. За тривалістю дії – постійні, короткотермінові, одноразові.

Класифікація методів дозволяє узагальнити наявні знання та чинні практики з метою їх ефективного і результативного використання в подальшій роботі, правильного поєд-

нання декількох методів з урахуванням переваг і обмежень кожного з них.

Висновки. Пошук методів вирішення проблеми соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю потрібно починати з глибокого аналізу бар'єрів, які стоять на шляху у таких осіб. Часто неможливо усунути головний бар'єр – фізичне обмеження самої людини. Проте наявні підходи дозволяють подолати або знизити як фізичні, так і психологічні, комунікаційні, інформаційні та освітні бар'єри. Важливим є комплексний підхід і

використання різних методів одночасно для досягнення більш швидкого й ефективного результату.

Проведений в цій статті аналіз окремих методів базується на вторинних даних, отриманих із досліджень інших науковців. Водночас варто було б дослідити ефективність окремих методів в сьогodнішніх умовах в Україні та ефективність і результативність державних програм, розроблених з метою сприяння повноцінній інтеграції осіб з особливими потребами в повноцінне суспільне життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ameri M. L. Schur, Adya M., Bentley S., McKay P., Kruse D. The disability employment puzzles: a field experiment on employer hiring behavior. Labor and Employment Relations Association conference. 2015. P. 1–70.
2. Kruse D., Schur L. Employment of people with disabilities following the ADA. *Industrial Relations*. 2003. 42(1), P. 31–64. <https://doi.org/10.1111/1468-232X.00275>
3. Graham C. W., Inge K. J., Wehman P., Seward H. E., Bogenschutz M. D. Barriers and facilitators to employment as reported by people with physical disabilities: An across disability type analysis. *Journal of Vocational Rehabilitation*. 2018. V 48, Issue 2, P. 207–218.
4. Pagán, R. Self-employment among people with disabilities: Evidence for Europe. *Disability and Society*. 2009. 24(2), P. 217–229.
5. Politis Y., Yakkundi A., Dillenburger K., Herbertson N., Charlesworth B., Goodman L. People with Disabilities Leading the Design of Serious Games and Virtual Worlds. *International Journal of Serious Games*. 2017. 4(2), P. 87–97. <https://doi.org/10.17083/ijsg.v4i2.160>
6. Алпатова П.С., Зуб Т.С. Людина з обмеженими фізичними можливостями в міському середовищі. *Український соціум*. 2006. № 1, С. 7–16.
7. Белоносова Н.А. Стигматизація осіб з порушеннями фізичного здоров'я на ринку праці. *Ринок Праці Та Зайнятість Населення*. 2011. № 2, С. 38–42.
8. Богданов С., Мойса Б. Пропозиції до політики щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. *Policy Paper*. Лабораторія законодавчих ініціатив. липень, 2017. 37 с.
9. Дубич К.В. Ставлення суспільства до людей з обмеженими фізичними можливостями. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2011. № 3(44), С. 30–35.
10. Міжнародна організація праці. Рекомендація МОП 1983 (1993).
11. Шабатин Н.Ю. Позиціонування держави щодо працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Вісник КНУТД*. 2012. № (3), С. 191–198.

REFERENCES:

1. Ameri, M., Schur, L., Adya, M., Bentley, S., McKay, P., & Kruse, D. (2015). The disability employment puzzles: a field experiment on employer hiring behavior. In *Labor and Employment Relations Association conference* (pp. 1–70). <https://doi.org/10.3386/w21560>
2. Kruse, D., & Schur, L. (2003). Employment of people with disabilities following the ADA. *Industrial Relations*, 42(1), 31–64. <https://doi.org/10.1111/1468-232X.00275>
3. Graham C. W., Inge K. J., Wehman P., Seward H. E., Bogenschutz M. D. Barriers and facilitators to employment as reported by people with physical disabilities: An across disability type analysis. *Journal of Vocational Rehabilitation*. 2018. V 48, Issue 2, P. 207–218.
4. Pagán, R. (2009). Self-employment among people with disabilities: Evidence for Europe. *Disability and Society*, 24(2), 217–229. <https://doi.org/10.1080/09687590802652504>
5. Politis, Y., Yakkundi, A., Dillenburger, K., Herbertson, N., Charlesworth, B., & Goodman, L. (2017). People with Disabilities Leading the Design of Serious Games and Virtual Worlds. *Worlds*. *International Journal of Serious Games*, 4(2), 87–97. <https://doi.org/10.17083/ijsg.v4i2.160>
6. Алпатова, П., & Зуб, Т. (2006). Людина з обмеженими фізичними можливостями в міському середовищі. *Український Соціум*, (1), 7–16.

7. Белоносова, Н. А. (2011). Стигматизація осіб з порушеннями фізичного здоров'я на ринку праці. *Ринок Праці Та Зайнятість Населення*, (2), 38–42.
8. Богданов, С., & Мойса, Б. (2017). Пропозиції до політики щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. *Лабораторія законодавчих ініціатив*.
9. Дубич, К. В. (2011). Ставлення суспільства до людей з обмеженими фізичними можливостями. *Духовність Особистості: Методологія, Теорія і Практика*, 3(44), 30–35.
10. Міжнародна організація праці. Рекомендація МОП 1983 (1993).
11. Шабатин, Н. Ю. (2012). Позиціювання держави щодо працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Вісник КНУТД*, (3), 191–198.

An overview of the methods of socio-economic integration of persons with special needs

Overchuk V.A.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Psychology,
Donetsk National University named after Vasil Stus

The article is devoted to the problem of social and economic integration of persons with special needs with particular attention to the problem of labor (re-) integration of these individuals. The author analyzes the factors hindering integration. Aside of a more traditional group of factors directly related to a physical state of persons with special needs, the modern societies still experience a high level of discrimination and stigmatization. The roots of these problems lay in attitude and behavior of both: the persons with special needs and the other members of the society. Thus this situation requires a more sophisticated approach with combination of several methods to eliminate those barriers.

On the basis of this analysis, the author reviews the integration methods in Ukraine and abroad in terms of their compliance with the existing needs of the persons with special needs and potential

to eliminate the identified barriers. Every method has its advantages and disadvantages in comparison with other methods and can be used with precaution depending on a particular situation. The author proposes a classification of the integration methods that allows better understanding, selection and utilization of those methods.

The author outlines the main directions of further research of this problem including additional research on the level of discrimination of the people with special needs, effectiveness of the current programs and initiatives on the state, regional and local levels; effectiveness and efficiency of individual methods that allow facilitation of integration of the people with special needs; attitude and working conditions in organizations and enterprises in Ukraine; and various aspects of self-employment by the people with special needs.